SON YILLARDA TÜRKİYE'DE KAYNAK ÇALIŞMALARI

HALİL İNALCIK
(Bilkent Üniversitesi)

Osmanlı devletinin en az beş yüzyıl boyunca, bugün ortaya çıkmış yirmibeş kadar millî devletin tarihini yakından ilgilendirdiği açıktır. Dünyanın sayılı arşivleri arasında yer alan Osmanlı arşivleri, yalnız imparatorluk tarihi için değil, bu milletlerin öz tarihi için de, kuşkusuz, benzeri olmayan bir kaynak durumundadır. Bu arşivlerdeki fonların tasnifinin tamamlanması, teknolojik araçlarla modernleştirilmesi, tarihi bir arşiv olarak araştırıcılar için tam açıklık ve yararlanma imkânlarının güvence altına alınması, biz tarihçilerin ortak arzusudur ve bu yolda hayli mesafe alınmıştır. *Association* bu amaçların gerçekleşmesi için ilgililer nezdinde çaba harcamaktadır. Osmanlı arşivinde 1530 tarihli dört *Muhasebe* defteri, Anadolu ve Balkanları kapsayan ve tahrir sonuçlarını biraraya getiren benzersiz değerde bir seri oluşturmaktadır. Önerimiz üzerine Arşiv Genel Müdürlüğünce, bu defterlerin bir seri halinde yayınlanması kabul edilmiş ve bu amaçla arşiv uzmanlarından bir komite kurulmuş ve *Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu* defterlerinin I. cildi, güdülecek yayın metodu üzerinde birlikte çalışmamız sonucu, 1993 yılında yayımlanmıştır (Defterin tarihi ve niteliği üzerine yazdığımız Giriş'e bakılabilir). Başbakanlık Osmanlı Arşivinin yayınlamakta olduğu çok önemli bir seri de *mühimme* defterleri serisidir. Arşiv idaresi, mevcut tüm katalogları bir ciltte içeren yayını ile (*Başbakanlık Osmanlı Arşivi Katalogları Rehberi*, Ankara 1995) araştırıcılara büyük bir hizmette bulunmuştur. Sosyal-ekonomik tarih için büyük değer taşıyan *tereke* defterleri, yine değerli bir yayın faaliyetine konu olmuş, Osmanlı Araştırmaları Vakfı bu konuda iki cilt yayımlamıştır. Bu arada Ahmet Akgündüz'ün *Osmanlı Kanunnâmeleri* serisine yeni ciltler ilâve edilmiştir. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Ahkâm ve Mühimme defterlerinden bazılarını yayınlayarak bu değerli belge yayın faaliyetine katılmıştır.

Şükranla kayd etmeliyiz ki, kongrelerimize sunulan bildirilerin büyük bölümü Osmanlı arşiv belgelerine dayanmaktadır. Gerçek veya itibarî olarak yüzyılın sonu, 1999 yılı Osmanlı devletinin kuruluşunun 700. yıldönümü kabul edilmiş; dünyada, özellikle Türkiye'de geniş ölçüde araştırma ve yayın faaliyetine tanık olunmuştur. *Türk Tarih Kurumu*'nun 2000 yılındaki kongresi tamamen Osmanlı tarihine hasredilmiş ve büyük ilgi görmüştür. Kongre dolayısiyle gerçekleşen etkinlikler arasında, her ülkeden bir uzmanın, o ülkede son elli yıl içinde Osmanlı araştırmaları üzerinde hazırladığı rapor, bu kongre yayınları arasında yayımlanacak; böylece Os-

manlı araştırmalarının bir bilançosunu elde etmiş ve yeni araştırma alanlarını belirlemiş olacağız.

700. yüzyıl etkinlikleri arasında Türk Tarih Kurumu ve Kültür Bakanlığı'na sunduğumuz etkinlik projesinin bazı bölümlerini burada dikkatinize sunmanın faydalı olacağını düşündüm. İster istemez burada herkesce bilinen bir konuya dokunmak zorundayım. Belge olmadan tarih yazılamaz. Belgelere birinci derecede önem verilmesi bir meslektaşımızın dediği gibi bir fetişizm değildir. Hiçbir ciddî tarihçi bunu böyle algılayamaz. Belgeleri hakkıyla okuyup analiz etmek bizim sanatımızın temel faaliyetlerinden ilkidir. Tabii işimiz orada bitmez; meydana çıkan belge kanıtlarını tarih bilimi için değerlendirmek, yorumlamak gerekir. O zaman da çeşitli teori ve yaklaşımlar gündeme gelir. Son zamanlarda mukayeseli tarih gelişme gösterdi, meselâ Japonya, Çin, Avrupa ve Orta-Doğu toplumlarında feodal sistemleri karşılaştırarak feodalizm tarihi denemeleri yapıldı. Feodalizm kavramına açıklık getirmek için bu yararlı olabilir, fakat sonuç tarihin dışında sosyolojik bir sonuçtur. Osmanlı tarihi üzerinde son yıllarda bu doğrultuda yapılan denemelerin, asıl tarihçi görevimizi saptıracak ölçüde aşırılığa saptığı kanısındayım.

Bu projeler çerçevesinde, faaliyete geçmiş bazı girişimleri anımsamak yerinde olur diye düşünüyorum. İlkin, Osmanlı devletinin kuruluş koşulları üzerinde durulmaktadır. Gaza mı, değil mi? gibi verimsiz tartışmaları bir yana bırakarak, pozitif bir yaklaşım olarak eski Osmanlı vekayinâme ve menâkibnamelerinin gerçek değerini belirlemek için bu kaynakların *textkritik* metoduna göre hazırlanıp yayınlanmaları gerekir. Öte yandan, geç Bizans, erken Osmanlı alan çalışmalarına, arkeolojik kazılara başlamak gerekir. Değerli Byzantinist Profesör Jacques Lefort idaresinde bir ekip, *Bythynia*'da, alan araştırmalarına başlamış olup sonuçların bu yıl içinde yayınlanmasını beklemekteyiz. Fransızların bu araştırmalarına paralel olarak Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Bursa Uludağ Üniversitesiyle işbirliği halinde son beş altı yıl içinde alan çalışmalarına başlamış bulunuyoruz. Çanakkale-Eskişehir-Kocaeli üçgeninde yaptığımız gezilerde, menâkibnamelerde geçen yer adlarını, hisarları, köprü, tekke ve başka yapıları yerinde araştırmak, fotoğraflarını almak, yerli halkın rivâyetlerini toplamak ve çağdaş Bizans ve Arapca kaynaklardaki ilgili malzemeyi araştırmak suretiyle, ilk Osmanlı tarihine ait efsane sayılan birçok olayları aydınlığa çıkarmanın mümkün olduğunu görüyoruz.

Osmanlı Hanedanı'nın ve beyliğin gerçek kurucusu Osman Gazi'dir. Onun İznik kuşatması, Bapheus (Koyunhisar) savaşı ve Orta Sakarya bölgesinde Lefke-Geyve seferinin Osmanlı-Bizans tarihi için belirleyici tarihi gerçeği bu suretle ortaya çıkmıştır. Ayrıca Fâtih Mehmed dönemi tahrir defterlerinde, Osman ve Orhan'a ait vakıf kayıtları, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivindeki belgeler, ilk dönem Osmanlı tarihi üzerinde son derece önemli veriler sağlamaktadır. Osman ve Orhan'a ait ele geçen bütün vakfiye ve belgeleri, bu dönem üzerinde hazırlamakta olduğumuz eserde birarada yayınlamayı ummaktayız. İlk dönem tarihi için ana kaynak, Ö. L.

Barkan ve ekipinin yayını yarıda kalmış Hüdavendigâr tahrir defterlerinin tamamlanmasını sabırsızlıkla beklemekteyiz.

Alan çalışmalarının, arkeolojik kazılar ile tamamlanması gereklidir. Fransız ekibi, Kite, Kestel gibi bazı yerlerde yüzey araştırmaları yapmıştır. Daha önce Professor Clive Foss'un Bithynia kaleleri üzerinde çığır açan çalışmaları vazgeçilmez önemdedir. Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Bursa Araştırma Vakfı ve Bursa Müzesi'ni geç Bizans, ilk Osmanlı dönemi arkeoloji kazı faaliyetlerine teşvik ettik, Kültür Bakanlığı'ndan malî destek sağladık; böylece ilk kez 1999 kazı mevsiminde, Osman Gazi'nin ilk merkezi Karacahisar'da Anadolu Üniversitesi'nce yüzey araştırması yapıldı. (1993'de Turan Efe ve ekibi Kütahya, Bilecik ve Eskişehir illerinde yüzey araştırmaları yapmış ve sonuçlar yayınlanmıştır.) 1999'da Arkeolog, Taciser Sivas ve Nurullah Aydın'ın yaptıkları yüzey araştırması raporuna göre, Karacahisar bitkilerden temzilenmiş, havadan planı çıkarılmış, bol miktarda Bizans ve Osmanlı seramiği müzeye verilmiştir. Kale çevresinde, yamaçlarda ve tepenin eteğinde, sur temel kalıntıları tespit edilmiştir. 1999'da Anadolu Üniversitesi'nde düzenlenen sempozyuma sunduğumuz bildiride şu gerçeği tespit ettik. Tepe üzerindeki eski Bizans kalesi Karacahisar, Fâtih Sultan Mehmed döneminde boşaltılarak, halkı, tepenin Eskişehir'e yakın eteğinde Karacaşehir'e taşınmıştır. Karacaşehir, bundan sonra bölgenin idarî merkezi olmuştur. Burada da kazı yapılması gerekir. Son yıllarda korkutucu bir yaygınlık gösteren defineci tahribatına her yerde tanık olmaktayız. Definecilere kazı izni verilmesini ilçe başkanlarının yetkisinden almak gerekmektedir.

2000 yılında Karacahisar'da yüzey araştırmaları Anadolu Üniversitesi Sanat Tarihi profesörü Ebru Parman tarafından sürdürülmüş ve 2001 yılında kazı izni alınmıştır. Osmanlı menâkibnamelerinde camiye çevrildiği söylenen Bizans kilisesi, sarnıç ve başka temel yapıların ortaya çıkması beklenmektedir.

Bursa'da Hisar bölgesinde, Şehadet Camii karşısındaki bahçede, Bursa Müzesi Müdürü sayın Öcal Özveren ve arkeologları tarafından 2000 yılında yapılan kazıda, Osmanlı ve Bizans dönemine ait katmanlar ortaya çıkarılmış ve Bizans dönemine ait yeraltı mahzen ve yollar temizlenmiştir. Bulunan tarihi malzeme Bursa Müzesi'ne naklolunmuştur.

Bölgede alan araştırmaları faaliyeti İznik'i de içine almaktadır. İznik'te 2000 yılında bölge tarihi üzerinde tanınmış Bizantinist ve Osmanistlerin katılımıyla önemli bir sempozyum toplanmış, Bizans ve Osmanlı dönemleri tarih ve arkeolojisi üzerinde önemli bildiriler sunulmuştur. Surlarda kullanılmış malzeme arasında Selçuk dönemine ait mezartaşları dikkati çekmektedir. Osman Gazi'nin İznik'i abluka altında tutmak için İznik-Yenişehir yolu üzerinde yaptırdığı Draz Ali kulesi bugün mevcut değildir, fakat aşağı düzlükteki yerleşim yeri bugün de Draz Ali köyü adını taşımaktadır. Draz Ali Pınarı mevkiinde kazı yapılması gerekir.

ATATÜRK SUPREME COUNCIL FOR CULTURE, LANGUAGE AND HISTORY
PUBLICATIONS OF THE TURKISH HISTORICAL SOCIETY
XXVI. Serial - No. 13

IXth INTERNATIONAL CONGRESS OF ECONOMIC AND SOCIAL HISTORY OF TURKEY

Dubrovnik - Croatia, 20-23 August, 2002

ANKARA, 2005